

Aristotel

NAGOVOR NA FILOZOFIJU

Preveo
DARKO NOVAKOVIĆ

Naslov izvornika

Ingemar Düring

Aristotle's Protrepticus. An attempt at reconstruction.

Studia Graeca et Latina Gothoburgensia 12,

Göteborg 1961.

Aristotel

NAGOVOR NA FILOZOFIJU

/Uvod. Posveta./

B 1 ... Aristotelov »Nagovor«, koji je on napisao za ciparskoga kralja Temizona, tvrdeći da nitko nema boljih uvjeta od njega da se posveti filozofiji: ima golemo blago koje može u tu svrhu trošiti, a uživa i ugled.¹

B 2 ... sprečava ih da po vlastitu izboru čine nešto od onoga što im je dužnost. Zbog toga je potrebno, uočavajući njihovu nesreću, izbjegavati je i smatrati da sreća ne nastaje od posjedovanja mnoštva */dobara/* nego od toga kakvo je duševno stanje. Pa ni za tijelo ne bi čovjek rekao da je blaženo ako je ukrašeno sjajnom odjećom nego ako je zdravo i u valjanu stanju, pa makar nemalo ničega od onog što je prethodno spomenuto. Na isti način: ako je duša odgojena, takvu dušu i takva čovjeka treba zvati sretnim, a ne ako je sjajno opskrbljen izvanjskim dobrima, a sâm potpuno nevrijedan. Pa ni konja koji ima zlatan podbradač i raskošnu opremu, a inače je nevaljao, ne smatramo nimalo vrijednim nego radije hvalimo onoga koji je u valjanu stanju.

1. O ciparskom vladaru Temizonu nema nikakvih pouzdanih vijesti. Nema također ni pouzdana objašnjenja zašto bi Aristotel spis morao uputiti upravo takvoj osobi.

B 3 Osim onoga što je rečeno, potpuno nevrijednim ljudima događa se i to da, kad se domognu velika blaga, stečevine smatraju vrednijima od duševnih dobara, a to je od svega najsramnije. Kao što bi porugu zaslužio gospodar koji bi bio gori od svojih slugu, tako jadnicima treba držati one kojima je posjed vredniji od vlastite prirode.

B 4 To je uistinu tako. Jer, kao što kaže poslovice, obilje rađa obijest, a neobuzdana neobrazovanost bezumlje.² Onima koji su lošeg duševnog stanja ni bogatstvo ni moć ni ljepota nisu dobra. Dapače, u koliko su većem broju prisutne te povoljnosti, toliko jače i više škode posjedniku ako su prisutne bez mudrosti. Poslovice: »Nije mač za dijete« znači to da nevaljcima ne treba pružati moć.³

B 5 Svi će se složiti da razboritost /*phrónēsis*/ nastaje učenjem i traženjem onoga za čiju nas potragu osposobljava filozofija. Stoga se, dakle, bez ikakve izlike treba baviti filozofijom.

/Što znači 'baviti se filozofijom'?/

B 6 »Baviti se filozofijom« znači dvoje: ispitiivati i samo to da li se treba baviti filozofijom; i drugo: posvetiti se filozofskom razmatranju.

B 7 [Budući da razgovaramo s ljudima a ne s bićima koja žive božanskom sudbinom, ovim pozi-

2. Usp. E. Leutsch — F. G. Schneidewin, *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, Göttingen I 1839, II 1851 (I 308; II 218).

3. Usp. Leutsch-Schneidewin, *o. c.*, I 276, II 79, 528.

vima treba pridodati poticaje u vezi s državnim i praktičnim životom. Postavimo stvari ovako:]

B 8 [Ono na čemu nam se temelji život, kao što je tijelo i ono što je s tijelom u vezi, nalik je na oruđe čija je poraba puna opasnosti, i oni koji se njima nepropisno služe većinom postižu suprotan učinak. Treba stoga težiti za znanjem, da se stekne i rabi na primjeren način, pa ćemo uz njegovu pomoć sve to dovesti u najbolji red. Nužno je dakle baviti se filozofijom, ako se ispravno hoćemo baviti državnim poslovima i korisno provesti vlastit život.]

B 9 Od znanja su, dakle, jedna ona koja proizvode svako pojedino od životnih blaga, dok su druga ona koja se ovim prvima služe. Jedna su pomoćna, a druga naredbodavna, i u njima je, kao nadređenijima, dobro u pravom smislu. Ako se dakle jedino ono znanje koje posjeduje ispravnost prosudbe, koje se služi razumom /lógos/ i koje razmatra cjelinu dobra — a to je filozofija — može služiti svim /znanjima/ i davati im naredbe u skladu s prirodom, na svaki se način treba baviti filozofijom, jer jedino filozofija sadržava u sebi ispravan sud i nepogrešivu naredbodavnu razboritost.

B 10 [Počevši izdaljega, od zamisli prirode, približavamo se nagovoru na ovaj način:]

B 11 Od onoga što nastaje, jedno nastaje po nekoj zamisli /diánoia/ i umijeću /tékhne/, kao kuća i brod (obojemu su uzrok neko umijeće i zamisao), a drugo ni po kakvu umijeću nego po prirodi. Životinjama i biljkama uzrok je priroda, sve tomu

slično nastaje prirodnim putem. A neke stvari nastaju i slučajno: za većinu onoga što ne nastaje ni po umijeću ni po prirodi ni po nužnosti kažemo da nastaje slučajno.

B 12 Od onoga što nastaje slučajno ništa ne nastaje namjerno niti ima kakvu svrhu /*télos*/. U onome što nastaje umijećem uvijek postoje svrha i namjera (posjednik umijeća uvijek će ti reći razlog zbog kojeg je nešto napisao, i s kojom namjerom!). Govorim o onome čemu je umijeće uzrokom samo po sebi, a ne nuzgredno. Ispravno bi naime bilo pretpostaviti da je liječništvo umijeće zdravlja, a ne bolesti, da je graditeljstvo umijeće građenja kuće, a ne njezina rušenja. Sve što je po umijeću zbiva se, dakle, radi nečega, i to je njegova svrha i njegovo najbolje. Ono što se zbiva slučajno ne zbiva se radi nečega. I slučajem, doduše, može nastati nešto dobro, ali to dobro nije dobro po slučaju ili zato što je posljedica slučaja, jer je ono što nastaje slučajem uvijek neodređeno.

B 13 S druge strane, ono što nastaje po prirodi nastaje radi nečega, i uvijek nastaje radi nečega boljeg nego što je ono radi čega nastaje ono što je po umijeću. Ne oponaša, naime, priroda umijeće nego ono oponaša prirodu, i postoji zato da bi joj pomagalo i dopunjavalo njezine propuste. Naime, čini se da je neke stvari priroda sama sposobna posvršavati i da ne treba nikakve pomoći, dok s drugima to čini teško ili je sasvim nemoćna. Eto, na primjer, kad je riječ o nastajanju: jedno sjemenje, na koje god tlo padne, niče bez zaštite, a drugomu je potrebno ratarsko umijeće. Na sličan način, ne-

ka živa bića sama po sebi dosežu cjelinu svoje prirode, a čovjeku je za opstanak potrebno mnogo umijeća, i na početku, kad se rodi, i ponovno potom, da bi se održao.

B 14 Ako dakle umijeće oponaša prirodu, onda su umijeća od nje preuzela i to da sve što nastaje nastaje radi nečega. Mogli bismo pretpostaviti da sve što pravilno nastaje nastaje radi nečega. »Pravilno« pri tom znači »lijepo«. Stoga sve što nastaje ili je nastalo, ako je u skladu s prirodom, nastaje ili je nastalo lijepo. A ono što je mimo prirode, ružno je i suprotno onomu što je u skladu s prirodom. Dakle: nastanak u skladu s prirodom nastanak je radi nečega.

B 15 To se može vidjeti i po svakom od naših dijelova. Promatra li se vjeđa, može se vidjeti da nije nastala uzalud nego zato da bi pomogla očima, da im omogući počinak i spriječi upadanje predmeta u oči. Isto je, dakle, ako je nešto »nastalo radi nečega« i ako je »moralo nastati radi nečega«. Na primjer, ako je brod morao nastati radi morskog prijevoza, s tom je svrhom i nastao.

B 16 Od živih bića ili su sva do jednoga nastala prirodno i u skladu s prirodom, ili */barem/* najbolja i najdostojnija. Nema, zapravo, nikakve razlike ako netko misli da je većina živih bića nastala radi kakva štetočinstva i nanošenja zla. Najdostojnije od ovdašnjih živih bića zacijelo je čovjek, tako da je jasno kako je nastao prirodno i u skladu s prirodom.

B 17 Ako je dakle /a/ svrha svake stvari uvijek bolja /od nje same/ (sve što nastaje nastaje sa svrhom, a /krajnje/ »radi čega« bolje je i najbolje od svega); ako je /b/ prirodna svrha ono čemu je pri nastajanju zapalo da se u neprekinutu dokončavanju nastajanja posljednje izvršava; ako se /c/ kod ljudi prvo dovršava tjelesni dio, potom duševni, a dovršetak onoga što je bolje uvijek kasni za nastankom; ako je /d/ duša kasnija od tijela, a razboritost posljednja od duševnih svojstava (vidimo, naime, da prirodno ona kod ljudi nastaje posljednja, pa od svih dobara starost jedino na nju polaže pravo): /ako je svemu tomu tako/, onda je ovakva ili onakva razboritost naša svrha u skladu s prirodom, a biti razborit krajnji je cilj radi kojega smo nastali. Dakle, ako smo nastali, onda je očevidno da i postojimo radi toga da bismo iskazali neku razboritost i /nešto/ naučili.

B 18 No što je to među postojećim radi čega su nas priroda i bog stvorili? Kad su to pitanje postavili Pitagori, odgovorio je: »Da bismo promotri nebo!«⁴ Za sebe je kazivao da je motrilac prirode i da je radi toga svratio u život.

B 19 I za Anaksagoru kažu da je na pitanje radi čega bi čovjek izabrao da se rodi i živi, odgovorio: »Da promotri nebo, zvijezde na njemu, mjesec i sunce!«.⁵ Po njemu, sve drugo nema nikakve vrijednosti.

4. Usp. Iambl. *Vit. Pyth.* 12, 58—59.

5. Usp. H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin '1951—1952 (prir. W. Kranz), 59 A 30.

B 20 U tom je dakle smislu lijepo ustvrdio Pitagora da je bog svakoga čovjeka stvorio zato da stekne znanje i da stekne uvid. O tome, da li je to što se ima spoznavati svjetski poredak /*kósmos*/ ili neka druga priroda, trebat će možda raspraviti kasnije. Neka nam za prvu ruku bude dostatno ovoliko. Ako nam je razboritost svrha u skladu s prirodom, od svega najbolje tad će biti: biti razborit.

B 21 Dakle: druge stvari treba činiti radi dobra koja su u čovjeku; od njih, tjelesna /*treba činiti*/ radi državnih, a vrlinu /*aretē*/ radi razboritosti, jer je ona vrhunac.

B 22 [Do istoga se cilja stiže i ovim putem.]

B 23 Budući da cijela priroda ima smisao, ništa ne čini nasumce nego sve radi nečega. Kako je isključila nasumičnost, pokazuje veću skrb za svrhu nego umijeća, s obzirom na to da umijeća oponašaju prirodu. Budući da se čovjek prirodno sastoji od duše i tijela, te da je duša bolja od tijela a ono što je lošije uvijek je u službi boljega, tako i tijelo postoji radi duše. Kad smo kod duše: jedan je njezin dio razumski, drugi nerazumski, i upravo stoga lošiji. Nerazumski dakle postoji radi razumskoga, jer je u razumskome um /*noûs*/. Izvođenjem se nužno zaključuje da sve postoji radi uma.

B 24 Kad je riječ o umu, njegova je djelatnost u mišljenju, koje je motrenj^e onoga što je umu dostupno, baš kao što je djelatnost vida viđenje vidljivoga. Sve, dakle, što ljudima vrijedi izabirati, vrijedi radi mišljenja i radi uma. Ostale naime stva-

ri vrijedi izabirati radi duše, a kako je um najbolji dio duše, sve ostalo postoji radi onoga što je najbolje.

B 25 U pogledu razmišljanja, slobodna su ona koja su vrijedna izbora sama po sebi, a robovima su nalik ona koja spoznaju utemeljuju radi nečega drugoga. U svakom je pogledu bolje ono što se postiže radi sebe samoga nego radi čega drugoga, baš kao što je slobodno */bolje/* od onoga koje nije takvo.

B 26 Ako se postupci oslanjaju na razmišljanje, čak i onaj */čovjek/* koji se drži vlastite koristi i njome se ravna, ipak slijedi razmišljanje. Tijelom se služi kao pomagačem i prepušten je, doduše, obilno slučaju, † ali ondje gdje je um gospodar postupa dobro, iako se većina tih postupaka obavlja tijelom †.

B 27 Dostojnije su dakle i bolje misli koje su vrijedne izbora radi gola razmatranja */tò theōreîn/* nego one koje su za nešto drugo korisne. Razmatranja su sama po sebi dostojna, a ono što je u njima vrijedno izbora jest mudrost uma, baš kao što su razmatranja utemeljena na */praktičnoj/* razboritosti vrijedna zbog djelovanja. Dobro i dostojno zatječe se dakle u razmatranju zasnovanu na mudrosti, no, dakako, ne u kakvu god razmatranju. [Nije, naime, tek tako svaki uvid dostojan, nego uvid u mudrost koja vlada i u vlast nad univerzom; taj je uvid blizak mudrosti i s pravom bi se tako zvao */tj. mudročću/*].

B 28 Čovjek lišen osjeta i uma postaje nalik na biljku. Ako se liši samo uma, postaje životinja, a ako je lišen nerazumnosti, a drži se uma, postaje nalik na boga.

B 29 Jer ono čime se razlikujemo od drugih živih bića do blještava izražaja dolazi samo u takvu životu u kojem nema ničeg slučajnog niti ičega što ne bi imalo veliku vrijednost. Iako i u životinja ima nekih sitnih iskara razuma i razboritosti, motrilačke mudrosti u njima nema ni djelića — ona pripada samo bogovima; u pogledu osjeta i nagona čovjek zaostaje za mnogim životinjama u točnosti i snazi.

B 30 Jedino je tō dobro /tj. život u skladu s razumom/ uistinu neotuđivo; za nj, dapače, tvrde da je obuhvaćeno pojmom dobra. Valjan se čovjek živeći takav život nipošto ne podvrgava slučajnosti, jer se najviše od svih oslobodio podložnosti slučaju. Zato je čovjeku koji svom ustrajnošću ustraje u takvu životu moguće da bude bez bojazni.

B 31 [Budući dakle da svi izabiremo ono što je moguće i korisno, treba prihvatiti da je to oboje prisutno u bavljenju filozofijom i da je teškoća u stjecanju /filozofijskoga obrazovanja/ manja od velike koristi /koje ono pruža/. Svi se radije trudimo oko onoga što je lakše.]

B 32 Lako je pokazati da smo sposobni steći znanje koje se tiče pravednosti i koristi, potom prirode i preostale zbilje.

B 33 Uvijek je prethodno dostupnije spoznaji od potonjega, i ono što je po prirodi bolje dostupnije je od onoga što je lošije. Znanje se više bavi onim što je određeno i sređeno nego njihovim suprotnostima, a također */se više bavi/* uzrocima nego ishodima. Dobro je bolje određeno i sređeno nego zlo, baš kao što je to čestit čovjek naspram nevaljalu: nužno mora postojati ista međusobna razlika. Potom, prethodno je prije uzrok nego potonje, jer ako se ukloni prethodno, uklanja se i ono što svoje postojanje ima po njemu: na primjer crte, */ako se uklone/* brojevi, plohe, */ako se uklone crte/*, tijela, */ako se uklone plohe/*, takozvani »slo-govi« */ako se uklone/* glasovi.

B 34 Ako je duša važnija od tijela (jer je po prirodi sposobnija da vodi), i ako se za tijelo brinu umijeća i vještine kao što su liječništvo i tjelovježba (i njih smatramo znanjima i za neke ljude govorimo da su ih stekli), očigledno je da neka briga i neko umijeće postoji i za dušu i za duševne vrline, i sposobni smo ga steći, jer to možemo i s onim u čemu nam je neznanje veće i što je teže spoznati.

B 35 Slično je i s onim što se tiče prirode. Daleko je prije potrebno razumjeti uzroke i počela nego ono što je potonje. Ono što je potonje ne pripada krajnjim uzrocima niti je iz njega nastalo ono što je prvobitno, nego iz prvobitnoga i s pomoću prvobitnoga očigledno nastaje i uspostavlja se */sve/* ostalo.

B 36 Bili dakle vatra ili zrak ili broj ili druge koje prirode uzroci i počela /*svega*/ ostaloga, nemoguće je /*sve*/ ostalo spoznavati ako se za njih ne zna. Kako bi, naime, netko mogao prepoznavati govor, ako ne bi poznavao slogova, ili kako bi njih znao ako ništa ne zna o glasovima?

B 37 O tome da postoji znanje o zbilji i o duševnoj vrlini, te da smo ga sposobni steći, neka bude dovoljno to što smo rekli.

B 38 Iz ovoga što slijedi postat će jasno da je razboritost najveće od svih dobara i od svega drugoga korisnije. Svi se, naime, slažemo da najvaljaniji i po prirodi najjači treba vladati, i da je jedino zakon vladar i gospodar. A on je svojevrsna razboritost i riječ razboritosti.

B 39 Potom: koje nam je mjerilo, koji međaš dobara točniji nego razborit čovjek? Što on izabere izabirući s osloncem na znanje, to je dobro, a zlo je ono što je tomu suprotno.

B 40 Budući da ljudi ponajviše izabiru ono što je u skladu s njihovim vlastitim karakterom (pravednik da živi pravedno, hrabar čovjek da živi hrabro, čedan da živi čedno), na sličan će način očito razborit čovjek od svega najradije izabrati da bude razborit: to je djelatnost te sposobnosti. Očividno je, dakle, prema najvaljanijoj prosudbi, da je razboritost najmoćnije od svih dobara.

B 41 Možda će se to jasnije vidjeti iz ovoga što slijedi. Biti razborit i spoznavati vrijedan je izbor za ljude već sâm po sebi (jer bez toga ni ne mogu

živjeti kao ljudi), a još je povrh toga korisno i za život. Ništa nam, naime, od onoga što nam se zbiva nije dobro ukoliko se ne izvršava prema našem prethodnom promišljanju i razboritu djelovanju. [I stoga, bilo da sretan život ovisi o ugodi, bilo da ovisi o posjedovanju vrline, bilo da ovisi o razboritosti, u svakom slučaju treba se baviti filozofijom. Sve to, naime, u najvećoj mjeri i s jasnoćom postižemo baveći se filozofijom].

B 42 Težiti da svako znanje postane nešto drugo i da mora biti korisno znači biti potpuno neznanica u pogledu toga koliko je u samom polazištu ono što je dobro daleko od onoga što je nužno. A razlika je golema. Stvari koje se prigrljuju radi nečega drugog, bez kojih je nemoguće živjeti, treba nazivati nužnostima i suuzrocima, dok one stvari koje se prigrljuju radi njih samih, makar iz njih ništa drugo ne proishodilo, treba zvati dobrima u pravom smislu. Jer, nije jedno vrijedno izbora radi jednoga, drugo radi nečega drugog — i tako nedogled, nego se negdje zaustavlja. Krajnje je smiješno od svega tražiti neki probitak mimo same stvari i pitati: »Što time dobivamo?« »U čemu je to korisno?« Takav čovjek, doista, kako i tvrdimo, nimalo ne nalikuje onomu koji poznaje lijepo i dobro i raspoznaje uzrok od suuzroka.

B 43 Posvemašnju istinitost ovih naših tvrdnji mogao bi čovjek uvidjeti onda kad bi nas netko u mislima prenio na Otoke blaženih.⁶ Ondje ne bi bi-

6. Mitski otoci u Okeanu, homerski Elizij, mjesto s najpogodnijim podnebljem i najlagodnijim životom.

lo potrebe ni za čim drugim niti ikakva dobitka, jedino bi preostalo razmišljati i razmatrati — a to i sada nazivamo slobodnim životom. Ako je to istina, kako se ne bi s pravom stidio svatko od nas tko se zbog sebe samoga ne bi mogao odseliti na Otoke blaženih, iako mu se pružila prilika? Ne zaslužuje, dakle, prezir nagrada koju ljudima pruža znanje, i dobro koje od njega nastaje nije malo. Baš kao što prema kazivanju mudrih pjesnika u Hadu dobivamo poklone za pravednost, tako ih na Otocima blaženih, čini se, dobivamo za razboritost.

B 44 Nije stoga nimalo neobično ako se razboritost ne pokazuje ni korisnom ni probitačnom. Ni ne tvrdimo za nju da je probitačna nego da je dobra, i nju ne treba izabirati radi nečeg drugog nego radi nje same. Kao što u Olimpiju odlazimo samo radi gledanja, makar iz njega ništa više ne slijedilo (samo promatranje vrijedi više od gomile novca); kao što Dionizije promatramo ne s namjerom da nešto dobijemo od glumaca već im štogod i pridodamo; kao što bismo mnoge druge prizore pretpostavili gomili novaca — tako i motrenje univerzuma treba cijeniti više od svih prividno korisnih stvari. Pa neće valjda biti da s velikom ozbiljnošću treba kretati na put da bi se vidjeli ljudi koji oponašaju žene i robove, koji se bore i trče, a ne misliti pri tom na to da prirodu onoga što postoji i zbilju treba motriti bez naknade.

B 45 [Krenuli smo tako od nakane prirode i došli do toga da je biti razborit dobro, i to dobro koje je vrijedno samim sobom, makar ništa ne koristilo ljudskom životu].

/Čemu služi bavljenje filozofijom?/

B 46 A to, da motrilačka razboritost donosi najveće probitke ljudskom životu, lako će se zaključiti po umijećima. Baš kao što se odabrani liječnici i najveći broj stručnjaka za vježbanje uglavnom slažu da oni koji kane postati dobri liječnici ili učitelji vježbanja moraju poznavati prirodu, tako i dobri zakonodavci moraju poznavati prirodu, i to daleko više nego oni. Oni su naime samo tvorci tjelesne vrline, dok se ovi potonji bave duševnim vrlinama i polažu pravo na to da poučavaju o sreći i nesreći država, te im filozofija daleko više treba.

B 47 Kao što se u drugim, zanatskim umijećima najbolja oruđa pronalaze u prirodi, kao, na primjer, u graditeljstvu visak, ravnalo i šestar (na jedno nas zapažanje navodi voda, na drugo svjetlo, na treće sunčane zrake), pa s osloncem na njih procjenjujemo što je dovoljno ravno i glatko na osjet, na sličan način i državnik mora od prirode i od istine imati neka mjerila prema kojima će procjenjivati što je pravedno, što lijepo, što povoljno. Baš kao što se u spomenutim umijećima ova oruđa razlikuju od svih drugih, tako je najbolje mjerilo ono koje je najusklađenije s prirodom.

B 48 No to ne može činiti onaj koji se nije bavio filozofijom niti upoznao istinu. U ostalim umijećima ljudi svoja oruđa i najtočnije proračune nisu preuzeli od samih počela niti će biti da su na taj način stekli znanje nego od drugih ili trećih ili tko zna kojih, i svoja objašnjenja temelje na iskustvu. Filozof je jedini koji oponaša ono što je točno: tô je ono što on motri, a ne učinke oponašanja.

B 49 Kao što nije dobar graditelj onaj koji se ne služi ravnalom niti bilo kojim drugim sličnim oruđem nego se ravna prema drugim građevinama, slično je valjda i s onim koji bi postavljao državne zakone ili vodio poslove ugledajući se u druge uprave i ustavne poretke i oponašajući ih — lake-demonske, kretske ili druge koje: taj ne bi bio dobar ni valjan zakonodavac. Ne može oponašanje onoga što nije lijepo biti lijepo, niti može oponašanje onoga što nije božansko ni postojano biti besmrtno i postojano nego je očito da su od svih djelatnika jedino filozofovi zakoni postojani, a postupci ispravni i lijepi.

B 50 Jedino on */tj. filozof/* živi pogleda uprta u prirodu i u ono što je božansko, te poput kakva dobra kormilara vezuje životna počela uz ono što je vječno i trajno, baca sidro i živi po svojem.

B 51 Dakako, to je znanje motrilačko, ali nam omogućuje da po njemu djelatno nastupamo. Kao što vid ne tvori i ne proizvodi ništa (jer je jedini njegov učinak prosuđivati i pokazivati sve što je vidljivo), a ipak nam omogućuje da djelujemo i od najveće nam je pomoći u djelovanju (bez njega bismo bili gotovo nepokretni), tako je očigledno da u nebrojenim stvarima — iako je to znanje motrilačko — djelujemo u skladu s njim, pa neke djelatnosti izabiremo a neke izbjegavamo, i uopće, sva dobra stječemo zahvaljujući njemu.

B 52 Onaj koji kani provjeravati ovo što je netom rečeno ne smije zaboraviti da sve što je dobro i za ljudski život probitačno leži u upotrebi i djelovanju, a ne samo u spoznaji. Ne donosi nam

zdravlje poznavanje onoga što proizvodi zdravlje nego njegovo korištenje na tijelu. Ni bogati ne postajemo spoznajom bogatstva nego stjecanjem golema imetka. I — najvažnije od svega: ne živimo dobro zato što poznajemo nešto od onoga što postoji nego zato što dobro činimo, jer to je uistinu prava sreća. Zbog toga je potrebno da i filozofija, ako je doista probitačna, bude ili činjenje dobra ili da za takva činjenja bude korisna.

B 53 Ne treba stoga izbjegavati filozofiju, ako je filozofija doista, kako mislimo, stjecanje i upotreba mudrosti, a mudrost */jedno/* od najvećih dobara. I ne treba, s jedne strane, radi imetka ploviti do Heraklovih stupova⁷ i često se izvrgavati opasnosti, a s druge se strane ne upuštati ni u kakav napor ili trošak radi razboritosti. Ropska je osobina čeznuti za životom a ne za dobrim životom, slijediti mišljenja gomile a ne zahtijevati da gomila slijedi tvoja, tražiti imetak, a ne pokazivati ama baš nikakvu brigu za ono što je lijepo.

B 54 Mislim da je u pogledu probitačnosti i veličine */same/* stvari pružen dostatan dokaz. A u to, da je daleko lakše steći mudrost nego druga dobra, moglo bi čovjeka uvjeriti ovo što slijedi.

B 55 Čini mi se da je znak lakoće glede filozofije i ovo: premda oni koji se bave filozofijom ne dobivaju od ljudi nikakvu nagradu koja bi ih potakla na naprezanje i trud, i premda na druga umijeća mnogo potroše, ipak, u točnim znanjima nakon kratkotrajne trke silno odmaknu.

7. Današnji Gibraltar.

B 56 A i to, što su svi privrženi filozofiji i hoće se njome baviti zabacivši sve drugo, nemalen je znak da je sjesti uz nju ugodno: pa nitko se dugo vremena ne želi naprezati! Osim toga, njezina poraba silno se razlikuje od svega */drugog/*. Za njezino obavljanje nisu potrebna ni oruđa ni mjesta, već na koji god dio svijeta netko upravi misao, svugdje će doseći istinu, baš kao da je prisutna.

B 57 Pružen je dakle dokaz i za to da je filozofija moguća, da je najveća od dobara i da ju je lako steći. Zbog svih tih razloga vrijedno je od sveg srca težiti za njom.

/Što je zadaća bavljenja filozofijom?/

B 58 [*⟨Kažimo sada, takoreći iznova, što je posao razboritosti i zašto svi težimo za razboritošću.⟩*]

B 59 Dakle ovako: jedan je naš dio duša, a drugi tijelo. Prvi zapovijeda, drugi prima zapovijedi; prvi upotrebljava, drugi je podložan kao oruđe. Ono što prima zapovijedi i oruđe uvijek je u uređenom odnosu prema onomu što zapovijeda i upotrebljava.

B 60 A u duši, jedan je dio razum (koji po prirodi zapovijeda i prosuđuje o nama), a drugi dio slijedi i stvoren je da prima zapovijedi. Sve je u dobru redu kad se */svaki dio/* ravna prema sebi svojstvenoj vrlini: nju polučiti jest dobro.

B 61 I tako, kad ono što je najvaljanije i najvrednije ima */sebi svojstvenu/* vrlinu, tada je dobro uređeno. Vrlina onoga što je prirodno bolje po

prirodi je bolja. Bolje je ono što je po prirodi sposobnije zapovijedati i voditi, kao što je to čovjek naspram drugih živih bića. Zato je i duša bolja od tijela jer je sposobnija zapovijedati, i to onaj dio duše koji ima razum i misao. Jer taj dio naređuje i zabranjuje i govori da li treba ili ne treba djelovati.

B 62 Koja god dakle bila vrlina ovoga dijela, ona nužno mora biti najvrednija izbora, i to kako svima tako i nama. Jer, moglo bi se, mislim, tvrditi da taj dio sâm — ili on više od svega — jesmo mi sami.

B 63 Nadalje, kad neka stvar obavlja svoj prirodni posao, ne nuzgredan nego onaj koji nazivamo njoj svojstvenim, tada tu stvar treba nazvati dobrom, a tu vrlinu, kojom svaka stvar prirodno postiže upravo to, treba smatrati najvaljanijom.

B 64 Onomu što je složeno i djeljivo pripada veći broj različitih djelatnosti, dok ono što je jednostavne prirode i čije bivstvo nije u odnosu prema nečemu nužno ima samo jednu vrlinu, u pravom smislu te riječi.

B 65 Ako je dakle čovjek razumno biće i ako je njegovo bivstvo uređeno prema razumu i umu, njegov je jedini posao samo najtočnija istina i kazivanje istine o onome što postoji. Ako je sastavljen od više sposobnosti, očigledno je da je njihov najbolji posao onaj kojim se prirodno više toga može obavljati, kao što je, na primjer, za liječnika zdravlje, a za kormilara sigurnost. Ne možemo na-

vesti nijedan bolji posao misli, ili mislećega dijela duše, nego što je istina. Istina je dakle najvaljaniji posao toga dijela duše.

B 66 Obavlja ga, općenito govoreći, s pomoću znanja, to bolje što je znanje bolje, a najvaljanija je svrha znanja razmatranje. Kad je od dviju stvari jedna vrijedna izbora radi druge, tada je ova potonja bolja i vrednija izbora zbog istoga razloga zbog kojih je i prva vrijedna izbora: tako je u goda vrednija izbora nego u godna sredstva, zdravlje vrednije izbora nego sredstva koja pridonose zdravlju. Jer za ta se sredstva kaže da proizvode ova potonja.

B 67 Nema, dakle, ničega što bi bilo vrednije izbora od razboritosti, za koju kažemo da je sposobnost onoga što je u nama najvaljanije, ako se jedno */duševno/* stanje uspoređuje s drugim. Spoznajni je dio, bilo uzet odjelito bilo zajedno s drugima, bolji od sve */ostale/* duše, a njegova je vrlina znanje.

B 68 Njegov posao, dakle, nije nijedna od takozvanih djelomičnih vrlina: od svih je bolji, jer je proizvođena svrha uvijek jača od proizvodnog znanja. Nije dakle svaka duševna vrlina proizvod */razboritosti/* — nije to ni sreća. Jer ako */razboritost/* hoće biti proizvodna, imat će posao različit od sebe, kao što je graditeljstvo */različito/* od građevine, jer nije njezin dio. No razboritost je dio */duševne/* vrline i sreće, jer govorimo da sreća dolazi od nje ili da je sama ona sreća.

B 69 Dakle, prema ovom zaključku nemoguće je da je /razboritost/ proizvodno znanje: svrha mora biti bolja od onoga što joj teži. Ništa nije bolje od razboritosti, ako to nije koja od spomenutih stvari — ali nijedna od njih nije proizvod različit od razboritosti same. Treba dakle kazati da je to znanje motrilačko, jer je nemoguće da mu je svrha proizvodnija nečega.

B 70 Biti razborit i razmatrati posao je, dakle, duše, i ta je stvar najvrednija ljudskog izbora, baš kao što je to, mislim, očni vid: čovjek bi se odlučio da ga ima, čak i kad time ne bi ništa drugo dobio osim gledanja.

B 71 Nadalje. Ako čovjek nešto voli zato što iz toga proishodi nešto drugo, očigledno će utoliko više htjeti ono što tu osobinu više posjeduje. Na primjer: ako netko izabire za sebe šetnju zato što je zdrava, a zdravije bi mu bilo trčati, i moguće mu je to ostvariti, radije će izabrati trčanje; i prije bi ga bio izabrao da je znao. Ako je istinito mišljenje /alēthēs dóksa/ slično razboritosti (jer je, uostalom, istinito mišljenje upravo onako i onoliko vrijedno izbora koliko je istinitošću slično razboritosti); ako, dakle, toga /tj. istinitosti/ ima više u razboritosti, tada je razboritost vrednija izbora nego istinito mišljenje.

B 72 Nadalje, ako vid volimo zbog njega samoga, to dovoljno svjedoči kako svi u najvećoj mjeri vole razboritost i spoznaju.

B 73 Jer, kad vole život, vole i razboritost i spoznaju. Ne cijene ga /tj. život/ ni zbog čega drugoga osim opažanja, i to ponajprije zbog vida. Pokazuje se da tu sposobnost neizmjerljivo vole, jer je ona prema drugim osjetima jednostavno poput kakva znanja.

B 74 Život se dakle od neživota razlikuje po osjetilnosti, pa je život i definiran njezinom prisutnošću i mogućnošću. Ukloni li se ona, nije vrijedno živjeti, baš kao da se uklanjanjem osjetilnosti uklanja i sam život.

B 75 Kad je riječ o osjetilnosti, sposobnost vida odlikuje se po tome što je najjasnija, te zbog toga pretpostavljamo upravo nju. Ali svako osjetilno zapažanje dolazi do znanja s pomoću tijela, kao što sluh zapaža zvuk ušima.

B 76 Dakle, ako je život vrijedan izbora radi osjetilnog zapažanja, a osjetilno je zapažanje svojevrsna spoznaja, te ako zbog toga što duša uz njegovu pomoć može spoznavati izabiremo da živimo;

B 77 ako smo, nadalje, netom ustvrdili da je od dviju stvari vrednija izbora ona u kojoj je ista osobina više sadržana, tada je od svih osjeta vid najvredniji izbora i najcjenjeniji, ali je i od njega i od svih drugih osjeta, pa i od samog života, izbora vrednija razboritost, jer ima veću vlast nad istinom. Upravo zbog toga svi ljudi najviše teže za razboritošću.

/Što postižemo baveći se filozofijom?/

B 78 To, da onomu koji izabere uman život u najvećoj mjeri uspijeva i ugodno živjeti, moglo bi se objasniti ovim što slijedi.

B 79 Čini se da se o životu govori dvojako, jednom kao o sposobnosti, drugi put kao o ostvarenosti. Za životinje koje posjeduju čulo vida i prirodno su sposobne vidjeti, govorimo da »vide«, makar im oči slučajno bile zaklopljene, jednako kao */što to govorimo/* za one koje se doista služe tom sposobnošću i upravljaju */nekamo/* pogled. Slično je sa znanjem i sa spoznavanjem: jedno nazivamo porabom i razmatranjem, a drugo posjedovanjem sposobnosti i imanjenjem znanja.

B 80 Ako, dakle, život od neživota razlikujemo po osjetilnom zapažanju, pri čemu »osjetilno zapažanje« znači dvoje (prvo mu je značenje »služiti se osjetilima«, a drugo »moći se služiti« njima; zato, čini se, i za spavača kažemo da »osjeća«); ako je dakle tako, očevidno je da će i »život«, shodno tomu, imati dva značenja. Za budna se čovjeka mora po istini i u pravom smislu reći da je živ, a za spavača se to mora reći zbog mogućnosti da se prebaci u gibanje u kojem za nekoga kažemo da je budan i da stvari osjetilno zapaža. Zbog toga, i u tom pogledu (treba za nj reći da je živ).

B 81 Kad se nešto jednako imenuje u dvama različitim značenjima, tako da se jednom imenuje u aktivnom, drugi put u pasivnom značenju, tada ćemo više prava dati prvomu od njih. Primjerice, »znati« više pripada onomu koji se time služi nego

onomu koji to posjeduje; »gledati« više onomu koji upravlja pogled nego onomu koji ga samo može upravljati.

B 82 Jer, ne kažemo »više« samo u smislu »u većoj mjeri«, i to za ono za što postoji jedna riječ, nego i u smislu prvenstva i potonjosti. Tako, na primjer, kažemo da je »*v i š e* dobro« zdravlje nego sredstva za zdravlje, i ono što je po vlastitoj prirodi vrijedno izbora od onoga što */isto/* t^o proizvodi. Ipak, vidimo da se ista riječ ne pridijeva obojemu u istom, pravom smislu, jer je »dobro« i jedno i drugo: i ono što je korisno i ono što se tiče vrline.

B 83 Treba stoga kazati da budan »više živi« nego spavač, i da čovjek koji svojom dušom djeluje */živi više/* od onoga koji dušu samo posjeduje. Jer za potonjega i govorimo da je živ zbog onoga prvoga, jer je on na taj način sposoban biti pasivan ili aktivan.

B 84 A »upotrebljavati« bilo što znači ovo: ako je mogućnost samo jedna, tada ako netko upravo to čini; ako ih je više na broju, tada */ako čini/* na najbolji mogući način. Uzmimo za primjer sviranje na fruli. Ili netko samo upotrebljava frulu ili je najviše upotrebljava. I u drugim prilikama slično rasuđujemo. Zato treba kazati da onaj koji ispravno upotrebljava upotrebljava »više«. Jer lijepo i točno upotrebljava onaj koji upotrebljava sa ciljem i prema prirodnom svojstvu.

B 85 Posao je, dakle, duše — bilo jedini bilo iznad svega drugoga — razmišljanje i razumijeva-

nje. Jednostavan je i svakomu lak zaključak da onaj koji razmišlja živi više, a najviše od svih onaj koji najviše doseže istinu: to je onaj koji je razborit i koji razmatra u skladu s najtočnijim znanjem. »Savršen život« treba priznati onima koji iskazuju razboritost i koji su razboriti.

B 86 Ako je dakle život svakom živom biću isto što i bitak, očigledno je da će najviše i najvaljanije od svih biti mislilac, i to najprije tada kada aktualizira */svoju sposobnost/* i kad se bavi razmatranjem onoga među postojećim što je najdostupnije spoznaji.

B 87 A kako savršena i neometana djelatnost sadržava u samoj sebi draž, razmatralačka je djelatnost od svijuju najugodnija.

B 88 Nadalje. Jedno je uživati pri piću, a drugo s uživanjem piti. Ništa, naime, ne sprečava čovjeka koji nije žedan ili mu se ne nudi omiljelo piće da se veseli dok pije, ne zato što pije nego zato što slučajno istodobno motri ili biva motren dok sjedi. Reći ćemo dakle za takva čovjeka da se raduje i da se raduje dok pije, ali ne zato što pije ili zato što r a d o pije. Na isti ćemo način također ustvrditi da je hodanje i sjedenje i učenje i svako gibanje ugodno ili neugodno ne zato što bismo n u z g r e d osjećali nelagodu ili veselje u njihovoj prisutnosti nego zato što tu nelagodu i veselje osjećamo z b o g njihove prisutnosti.

B 89 Na sličan ćemo način ustvrditi da je ugodan onaj život čija je prisutnost njegovim posjednicima ugodna i da ne žive ugodno svi koji se nuz-

gredno vesele dok žive nego samo oni kojima je život ugodan i koji se vesele ugodi od života.

B 90 Zbog toga prije priznajemo život onomu koji je budan nego spavaču, prije onomu koji misli nego onomu koji ne misli, a za ugodu od života kažemo da nastaje upotrebom duše. To je, naime, istinski život.

B 91 Nadalje: ako i postoje mnoge porabe duše, ipak je najvaljanija biti u najvećoj mogućoj mjeri razborit. Očigledno je da uгода koja nastaje od razboritosti i motrenja mora biti — bilo jedino ona bilo ona u najvećoj mjeri — uгода od života. Stoga ugodan život i istinska radost pripadaju samo filozofima ili njima u najvećoj mjeri. Jer aktualizacija najistinitijih misli, koja se ispunjava onim što najviše jest, i koja uvijek ustrajno čuva povjerenost savršenstvo, takva je aktualizacija od svih najuspješnija za veselje.

B 92 [Zbog toga se umni ljudi trebaju baviti filozofijom već zbog uživanja u istinskim i dobrim ugodama.]

B 93 Ako do istog zaključka treba doći ne oslanjajući se samo na dijelove nego »odozgora«, od cjeline sreće, recimo otvoreno da se bavljenje filozofijom odnosi prema sreći baš kao što se odnosi prema nama kao čestitim ili nevaljalim ljudima. Jer sve su stvari svim ljudima vrijedne izbora ili jer vode prema tomu /*tj. sreći*/ ili radi toga /*tj. sreće*/. Od stvari po kojima smo sretni, jedne su nužne, druge ugodne.

B 94 Stoga sreću definiramo kao razboritost i svojevrsnu mudrost ili kao vrlinu ili kao najveće uživanje ili kao sve to zajedno.

B 95 Ako je dakle razboritost, očividno je da će sretan život pripadati samo filozofima; ako je duševna vrlina ili uživanje, i tada će pripadati samo njima ili njima najviše od svih. Vrlina je name ono što je najvlasnije u nama, a kad se jedno s drugim usporedi, najugodnija je od svega razboritost. Slično je i ako netko kaže da je sve to isto vjetno sa srećom. No definirati je treba s pomoću razboritosti.

B 96 Stoga se svi koji to mogu trebaju baviti filozofijom jer ili je to savršeno dobar život ili je od svih stvari — ako treba samo jednu kazati — uzrok (savršeno dobra života) dušama.

B 97 Neće biti zgorega (pokazati) [i prema općim shvaćanjima podsjetiti] naš predmet po onome što se svima bjelodano ukazuje.

B 98 Svakomu je sasvim jasno da nitko ne bi izabrao život u kojem bi imao najveće blago i vlast koje čovjek može imati ali u kojem bi bio lišen razboritosti i lud — čak ni tada kad bi se s užitkom upuštao u najsmjelije naslade, kao što neki nerazumni čine. Zato bezumlje, čini se, svi najviše izbjegavaju. Razboritost je suprotna od bezumlja. Od dviju suprotnosti jednu treba izbjegavati, a drugu izabirati.

B 99 Kao što bolest trebamo izbjegavati, tako zdravlje trebamo izabirati. Tako se, čini se, i u ova kvu izvodu razboritost pokazuje kao ono što je od svega najvrednije izbora, i to ne radi nečega drugog

što bi iz nje proishodilo. [O tome svjedoče i opća shvaćanja.] Jer kad bi netko i sve imao, a bio pogodan i bolestan u onome dijelu koji misli, život mu ne bi bio vrijedan izbora, jer mu ni od ostalih dobara ne bi bilo nikakve koristi.

B 100 Stoga svi koji se dotaknu razboritosti i mogu kušati tu stvar misle da /sve/ drugo nije ništa; zbog toga razloga nitko od nas ne bi izdržao da do kraja života bude pijan ili dijete.

B 101 Zbog toga, iako je spavanje vrlo ugodno, nije vrijedno izbora, čak i ako pretpostavimo da su spavaču prisutne sve ugone, i to zato što su prikaze u snu lažne a na javi isitinite. San i java ne razlikuju se ni u čem drugom osim u tom što duša u prvom slučaju često zna istinu, a u snu je uvijek prevarena. Jer sve što se tiče snova utvara je i laž.

B 102 I to što većina ljudi bježi od smrti pokazuje ljubav duše prema učenju. Bježi naime od onoga što ne poznaje, od mračnoga i nejasnoga, a prirodno teži za onim što je vidljivo i spoznato. Upravo zato i kažemo da neizmjeno treba štovati one koji su uzrok da smo ugledali sunce i svjetlo, da treba štovati oca i majku jer su uzrok /naših/ najvećih dobara. Oni su, čini se, uzrok što smo iskazali razboritost i /nešto/ vidjeli. Zbog toga se i veselimo stvarima i ljudima na koje smo svikli i poznanike nazivamo »milima«. To bjelodano pokazuje da je mило ono što je spoznato, što je vidljivo i jasno. A ako je tako s onim što je spoznato i bjelodano, jasno je da jednako tako treba biti sa spoznavanjem i razboritošću.

B 103 Osim toga, baš kao što kod imetka ljudi ne trebaju radi života posjedovati isto što im treba radi sretna života, tako je i kod razboritosti. Ne treba nam, mislim, isto za puki život kao i za lijep život. Obični ljudi zaslužuju oprost ako tako postupaju. Mole se da bi bili sretni, a drago im je ako uzmognu i samo živjeti. No ukoliko netko ne smatra da život treba prihvaćati kakav god bio, smiješno je da se svakim naporom ne napreže i da svakim marom ne mari kako bi stekao tu razboritost koja će spoznati istinu.

B 104 Moglo bi se to shvatiti i po tome kad bi netko ljudski život promotrio u jasnom svjetlu. Uočiti će da je opsjena sve ono što se ljudima čini velikim. Stoga se lijepo kaže da je čovjek ništa i da ništa ljudsko nije postojano. Snaga, veličina, ljepota — lakrdije su i nevrijedne stvari. Ljepota izgleda takvom zato što ništa ne vidimo točno.

B 105 Kad bi netko mogao vidjeti onako razgovijetno kao što kažu da je vidio Linkej, koji je gledao kroz zidove i drveće, zar bi se ikada za ikoga mislilo da može odoljeti pogledu — kad bi se vidjelo iz kakvih se jada sastoji? Časti i slave, ti predmeti čežnje, više od /svega/ drugoga puni su neiskazive ludosti. Za onoga koji vidi nešto od vječnih stvari besmisleno je da za takvo što god mari. Što je trajno i dugovječno u ljudskim stvarima? No, kako mislim, zbog naše nejakosti i zbog kratkoće života i to se čini mnogo.

B 106 Imajući to na umu, tko bi od nas mislio da je sretan i blažen — od nas koji smo od prvoga trena, kako se govori u tajnim svetkovinama, svi

prirodno stvoreni kao da imamo platiti kaznu? Božanska je izreka starih koja kaže da duša plaća kaznu i da živimo jer smo kažnjeni zbog nekih velikih grijeha.

B 107 Doista, evo čemu nalikuje sprega tijela i duše: kao što kažu da zarobljenike u Etruriji često muče tako da ih žive zavežu licem uz lice s mrtvacima, prislanjajući svaki dio jedan uz drugi, tako se čini da je duša raspeta i prilijepljena uza sve osjetilne tjelesne udove.

/Zaključak./

B 108 Ništa dakle ni božansko ni blaženo nemaju ljudi osim onoga što je jedino vrijedno mara: osim uma i razboritosti — ukoliko ih u nama ima. Od onoga što je naše, jedino se to čini besmrtnim, jedino to božanskim.

B 109 S obzirom na mogućnost sudjelovanja u toj sposobnosti, život — makar prirodno mučan i težak — ipak je tako uređen da čovjek prema drugim bićima izgleda kao bog.

B 110 »Naš um je bog« [tko god je to rekao, Hermotim ili Anaksagora]; i: »Smrtni vijek ima udjela u nekom bogu«. Trebamo se, dakle, baviti filozofijom, ili se oprostiti od života i otići odavle, jer sve je ostalo golema besmislica i naklapanje.

PREVODIOČEVA NAPOMENA

Rijetko su se kada u posljednjih stotinu godina filozofska i filološka sudbina jednog antičkog spisa tako tijesno ispreplele kao što se to zbilo s Aristotelovim *Nagovorom na filozofiju*. U želji da se dosegne konačan broj fragmenata, njihova logična postava i pozudano tumačenje, iznosili su se s podjednakom težinom i argumenti izraza i argumenti sadržaja, bez obzira na to da li se dokazivanja laćao povjesničar filozofije, monografski interpretator Aristotela ili klasićni filolog.

Osim razumljiva interesa za sve što potjeće ili bi moglo potjecati od Aristotela, takvoj neobićnoj pometnji interpretativnih ambicija i kompetencija pridonijele su i oskudne antićke potvrde o Aristotelovu traktatu. *Nagovor na filozofiju* u antici je izdašnije citiran samo dvaput: jednom u Aristotelova komentatora Aleksandra iz Afrodizijade (*In Arist. Top. CIAG II:2, p. 149, 9—17 Wallies = A 2 Düring*), drugi put u antologićara Stobeja, koji u višestrukom posredovanju navodi tekst kinika Teleta u kojem se nalaze rijeći stoićka Zenona o Tebancu Kratetu i o Aristotelovu poticajnom spisu (*Stob. IV p. 785 Hense = A 1 Düring*).

Ta dva navoda, nepotpomognuta bilo kakvim opipljivijim dijelom izvornoga teksta, jedva bi sama po sebi dostajala da *Nagovor na filozofiju* ne ostane puki naslov u katalogu izgubljenih Aristotelovih spisa da u